

SOCIOLOGICKÝ SYSTÉM VILFREDA PARETA

1. Pareto a jeho doba

Konec 19. a začátek 20. století je obdobím vstupu Itálie do imperialistického stadia vývoje. Italský imperialismus byl charakterizován nerozvinutou ekonomikou, politickou labilitou, zahraniční agresivitou a expanzionismem. Italská buržoazie neměla silnou politickou stranu, politická seskupení se rychle vytvářela i rozpadala. Střídající se vlády prováděly politiku státního protekcionismu a omezovaly svobodu obchodu. Levicové strany byly korumpovány státními subvencemi, ochrannými tarify, výhodnými úřady, úplatky apod.

Dělnické hnutí, i když dosáhlo značného rozmachu, prožívalo krizi vedení, neboť nejpočetnější dělnická strana, tj. socialistická, byla v rukou reformistů a žádná z jejích frakcí nebyla důsledně marxistická. Pokrokové síly nedokázaly zabránit uchvácení moci fašisty, kteří nastolili pořádek založený na násilí a teroru.

Na přelomu 19. a 20. století vládl v italské filozofii pozitivismus, který byl nepůvodní a značně pestrý. Také pozitivistické sociologické myšlení bylo eklektické a spojovalo v sobě prvky mechanicismu, evolucionismu, vulgárního biologismu i dalších proudů. Takové byly koncepce Cesareho Lombrosa (1836-1909), Enrica Ferriho (1856-1929) i jiných. Proslulými se staly ideje představitelů italské školy politické sociologie Gaetana Moscy (1858-1941) a Roberta Michelse (1876 až 1936),² s nimiž úzce souvisejí i názory Vilfreda Pareta (1848-1923).

Pareto byl synem aristokrata, který emigroval z politických důvodů do Francie. Získal inženýrské vzdělání a začal pracovat u římské železniční společnosti. Brzy se zapojil do politického boje a začal vystupovat v tisku s kritikou ekonomické politiky vlády, přičemž požadoval svobodu obchodu a nezasahování státu do soukromých záležitostí.

Na formování Paretových vědeckých zájmů měli vliv významný italský ekonom Matteo Pantaleoni a profesor katedry politické ekonomie na Lausanské univerzitě Leon Walras. Teorie ekonomické rovnováhy, kterou Walras vypracoval a kterou Pareto přenesl do oblasti obecně teoretických představ, se nakonec stala základem, z něhož vyrůstal Paretův sociologický systém. Pareto publikoval v „Ekonomickém časopise“ řadu statí věnovaných Walrasově učení a po Walrasově odchodu na odpočinek v roce 1893 se stal vedoucím jeho katedry.

První velkou Paretovou prací byl „Kurs politické ekonomie“, založený na vlastních univerzitních přednáškách. Později Pareto kritizoval politiku vlády, udržoval přátelské styky s mnoha socialisty a vystupoval na obranu Dreyfuse. Kolem roku 1900 došlo v Paretových názorech a přesvědčeních ke zlomu, který byl podmíněn ztrátou dřívějších liberálních iluzí. Pareto, přesvědčen, že liberalismus patří minulosti, že společnost vstoupila do období stagnace a že pro zajištění stability sociálního života je nutné násilí, zaujal otevřeně protidemokratickou a protiliberální pozici. Jeho nové názory se projevíly v knihách „Socialistické systémy“ (1901), „Učebnice politické ekonomie“ (1906) i v řadě statí.

Srdeční choroba přinutila Pareta, aby zanechal činnosti profesora, v roce 1907 se vzdal funkce vedoucího katedry a ponechal si pouze některé

přednášky (do roku 1917). Roku 1912 dokončil své základní dílo, nazvané „Traktát o obecné sociologii“, které v důsledku vypuknutí války vyšlo až roku 1916. Některé ze statí, jež tento sociolog napsal v posledních letech svého života, byly uveřejněny ve sbornících „Fakta a teorie“ (1920) a „Transformace demokracie“ (1921). V „Transformacích demokracie“ byl popsán rozklad italského státu pod mocí vlády, která nebyla schopna použít síly. Tak se Pareto stal prorokem fašismu.

Když se fašisté dostali k moci, obklopili Pareta úctou. Byl mu udělen titul „senátora království“, podílel se na vydávání časopisu „Hierarchie“ apod. Pareto zemřel rok poté, co se fašisté chopili moci, takže nestačil zaujmout stanovisko k novému režimu, který, i když používal násilné metody, jež Pareto doporučoval, nevyřešil žádný sociálně ekonomický rozpor. Z filozofického hlediska byla Paretova sociologie syntézou pozitivismu a voluntaristického iracionalismu. Velký vliv měly na něho ideje francouzského sociologa, teoretika anarchosyndikalismu G. Sorela (1847-1922), zejména jeho teorie násilí a ztotožnění revolučních principů s náboženskými mýty, a také koncepce Gaetana Moscy, který tvrdil, že všechny společnosti se dělí na dvě třídy, třídu vládnoucí, která si monopolizuje moc, a třídu ovládanou, která je vládnoucí třídou vedena.

2. Metodologie

Cílem Paretova sociologického systému bylo skoncovat s metafyzickými a spekulativními úvahami o společnosti, které v sociálně politickém myšlení 19. století převládaly. Obsahem základní ideje, jež Pareta inspirovala, byl požadavek vypracovat takové principy výstavby sociologického vědění, které by zajišťovaly jeho hodnověrnost, spolehlivost a zdůvodněnost. Pareto celkově akceptoval koncepci společenské vědy, vypracovanou zakladateli pozitivizmu Comtem, Millem a Spencerem, avšak oprávněně tyto autory kritizoval za nedůslednost, s jakou princip empirické zdůvodněnosti vědění realizovali.

Italský sociolog se domníval, že sociologie je syntézou různých speciálních společenských disciplín, tj. práva, politické ekonomie, politických dějin a dějin náboženství, „jejímž cílem je zkoumat lidskou společnost jako celek“.~) Metodu, s jejíž pomocí chtěl odhalit všeobecné principy uspořádání, fungování a změn společností, nazval logickoexperimentální. Aby se ze sociologie stala stejně přesná věda, jakou je fyzika, chemie a ekonomie, navrhoval Pareto používat pouze empiricky zdůvodněné popisné soudy a při přechodu od pozorování k zobecnění přísně dodržovat logická pravidla. Protože etické a vůbec hodnotové prvky v teorii vedou podle Pareta vždy ke zkreslení a k falzifikaci faktů, je třeba je odstranit.

Podle Paretova mínění lze ke každé teorii přistupovat ze tří aspektů: 1. z aspektu objektivního, nezávisle na autorovi i recipientovi; 2. z aspektu subjektivního, který přihlíží jak k autorovi, tak k recipientovi, a kdy se vysvětluje, proč autor svou teorii vytvořil a proč ji daný jedinec přijímá; 3. z aspektu utilitárního, kdy se zkoumá její individuální nebo společenská užitečnost. Užitečnost podle Pareta nezávisí na objektivnosti nebo subjektivnosti teorie. Pravda sama o sobě je neutrální a projevuje svou společenskou kvalitu pouze tehdy, je-li použita k dosažení určitých cílů. Jsou-li výsledky pro společnost užitečné, považuje se za takovou i teorie.

Jsou-li výsledky škodlivé, znamená to, že teorie přinesla škodu.1) Pareto se přitom domníval, že svým obsahem jsou všechny společenské teorie stejně nepravdivé, omezené a deformované, neboť ani jeden sociolog před ním se neřídil logickoexperimentální metodou. Paretovo pojetí otázek kauzality, zákonitosti, sociálního faktu i některých druhořadých metodologických problémů je poznamenáno vlivem machismu. Jako většina pozitivistů i Pareto požadoval vyloučit pojmy „absolutní“ a „nutný“, neboť prý mají apriorní obsah, což je příznak metafyziky a teologie.

Navrhoval, aby závislosti mezi sociálními fakty byly znázorňovány kvantitativními formulami a indexy. Tvrdil, že sociologa zajímá intenzita, síla a váha různých sociálních podmínek a faktů, a nikoli podstatný, nutný charakter jejich vzájemných souvislostí. Pojem „podstata“, stejně jako pojem „nutnost“ považoval za archaický přežitek. Napsal, že „podstata je předmět, který věda nezná“, a chápal vědecký zákon jako „shodu“, opakovatelnost událostí, která má pravděpodobnostní charakter a neobsahuje moment nutnosti. V Paretově pojetí postrádá zákon rovněž univerzální charakter a působí pouze „v daném místě a čase“. Příbuznost s konvencionalistickou interpretací zákona se projevovala nejen v Paretově tvrzení, že zákon má hypotetický a pravděpodobnostní charakter, ale i v jeho názoru, že zákon je závislý hledisku pozorovatele, na subjektivní volbě aspektu, z něhož ke zkoumání souvislosti jevů přistoupí. Pareto jasně nerozlišoval objektivní, na člověku nezávislé zákony, vyjadřující objektivní a nutné souvislosti v přírodě a ve společnosti, a zákony, formulované lidmi s určitým cílem, a v souladu se záměry zkoumání, tj. hypotézy.

Absence přesné hranice mezi objektivním a subjektivním je charakteristická i pro Paretovu interpretaci pojmu „sociální fakt“. Pareto nerozlišoval fakta z hlediska jejich gnozeologické podstaty, tj. materiální a ideální, ani z hlediska jejich pravdivosti a nepravdivosti. Tento přístup vedl k hlubokým rozporům a k nepochopení specifiky ideologických jevů (například náboženství). V teoretickometodologické rovině vedl buď k funkcionalistickému pojetí pravdy (pravdivé je vše, co existuje), nebo k tomu, že se z vědy problém pravdivosti (jako shody poznání se skutečností) vylučoval, jakoby se .k metodologii nevztahoval.

Rovněž pojem kauzality, protože vyjadřuje vztah, který nelze pozorovat, Pareto zpochybnil. Když kritizoval princip monokauzality, dospěl k závěru, že příčinný vztah musí být nahrazen vztahem vzájemné závislosti nebo vzájemného působení. Odmítal kauzální prvenství určitého jednoho jevu a požadoval, aby příčinná souvislost byla nahrazena souvislostí funkcionální a příčinné vysvětlení vysvětlením funkcionálním. Protože každý sociální jev je funkcí mnoha proměnných, musí sociální teorie přihlížet ke všem faktorům, které ve společnosti působí, a stanovit mezi nimi vztahy trvalých závislostí.

Proto Pareto zavrhoval pojem jednosměrného vývoje a tvrdil, že „evoluce neprobíhá po nepřetržité přímé linii“. Připisoval velký význam přesnosti vědecké terminologie. Základní pojmy, které používal, však jasně a přesně nevymezil. Deklarací zůstal i jeho záměr dát „Traktátu o obecné sociologii“ matematickou formu. Nedospěl dále než ke geometrickým a algebraickým ilustracím, formulám a grafům.

Pareto ztotožňoval hodnotový aspekt teorie s nepravdou, přidanou k její logickoexperimentální struktuře, a byl zastáncem pozice „osvobození od hodnot“. Avšak odtržení teorie od společenské praxe, redukce pravdivosti na formálně logickou správnost i odmítání determinismu jako principu zkoumání a vysvětlování sociálních jevů zbavilo Pareta možnosti nejen správně vykládat fakta sociálního života, která ho zajímala, ale také pochopit původ a podstatu těch společenských teorií, od nichž se snažil distancovat a které v mnohém oprávněně kritizoval.

3. Společnost jako systém vzájemného působení individuí

Jednou ze stěžejních Paretových idejí bylo pojetí společnosti jako systému, který je ve stavu postupně narušované a obnovované rovnováhy (equilibrium). Pojem rovnováhy převzal z Walrasovy ekonomické teorie, které Pareto přidal mechanistický ráz tím, že pravzor společnosti viděl v modelu rovnováhy, jehož všechny části spolu úzce souvisejí a mechanicky na sebe působí. Změny v jedné části systému vyvolávají okamžitě změny v dalších jeho částech, celý systém se dostává do pohybu, pokud se opět neobnoví „dynamická rovnováha“.

Pareto chápal ekonomickou jako subsystém sociálního systému. Podle jeho mínění je ekonomický systém složen ze zvláštních molekul, tj. lidí, uváděných do pohybu. Potřebami a racionálními zájmy, které na cestě k dosažení žádoucích cílů narážejí na překážky. Sociální systém je složitější. Na sociálním jednání se podílejí lidská individua nadaná city. Právě city, podmíněné psychickým založením individuí, jsou hlavní pružinou, která celý systém uvádí do pohybu. Pochopit city je mnohem obtížnější než pochopit jakoukoli racionální úvahu.

Pareto dělil sociální jednání na „logická“ a „nelogická“. Aby našel kritérium pro jejich rozlišení, rozkládal jednání na jeho složky, tj. na vnější pozorovatelnou činnost, na jeho racionální zdůvodnění, (které je obvykle až dodatečné) a na psychický stav jednající osoby. Psychický stav jednající osoby byl považován za stálou veličinu, která je základem činnosti a určuje její charakter. Psychický stav individua považoval Pareto za „objektivní“ základ sociálního fenoménu na rozdíl od jeho subjektivního základu, pod nímž chápal argumenty racionálně uváděné jednající osobou.

Pareto se domníval, že chybou všech dřívějších sociologů bylo, že si nevšimli objektivní stránky věci a zabývali se pouze teoretickými koncepcemi vznikajícími na její půdě, tj. že se omezovali na zkoumání subjektivního aspektu skutečnosti. „Objektivní“ sociologické zkoumání však musí být zaměřeno na zkoumání psychických postojů a jimi podmíněných „nelogických“ jednání, jež tvoří základní masu všech lidských jednání vůbec. „Nelogická“ jednání jsou podle Pareta podmíněna zvláštní logikou citů. Na rozdíl od „logických“ jednání nejsou výsledkem uvědomělých úvah a úsudků, ale citového stavu člověka, iracionálního psychického procesu.

„Nelogická“ jednání jsou charakterizována tím, že lidé, kteří je realizují, neznají pravé objektivní souvislosti mezi jevy a proto používají neadekvátní prostředky pro dosažení cílů, „nelogicky“ spojují cíle a prostředky. Souvislost prostředků a cílů je v daném případě iluzorní a existuje pouze v představě jednajícího subjektu. Takové je například přinášení obětí i další náboženské obřady, jejichž cílem je obměkčit božstvo,

a tím dosáhnout vytyčeného cíle. Prostředky tohoto druhu nesouvisejí s cílem objektivně, a proto nevedou k jeho dosažení.

„Logická“ jednání se neřídí city, ale rozumem, a jsou regulována normami. Jsou charakteristická pro činnost v ekonomické, vědecké a zčásti v politické oblasti. V těchto jednáních jsou prostředky a cíle vzájemně spjaty objektivní logikou, založenou na skutečně existujících vazbách, a vedou proto k dosažení cílů. Jinak řečeno, prostředky zde odpovídají cílům. Pareto poukazoval na význam tohoto momentu, neboť ze subjektivního hlediska se všechna jednání zdají být svému nositeli logická.

Ve snaze připravit objektivní půdu pro zkoumání „nelogických“ jednání i v jiné rovině navrhoval Pareto považovat za kritérium objektivnosti názory pozorovatelů jako „osob, které mají rozsáhlejší znalosti“.

Zkoumání struktury a prvků sociálního jednání, stejně jako jejich klasifikace z hlediska stupně uvědomělosti či z hlediska převažujícího typu motivace, je nesporně správné. Paretova koncepce sociálního jednání měla však individualistický a iracionalistický charakter, neboť jednostranně zdůrazňovala emocionální podstatu lidských motivů, které italský sociolog nedokázal vysvětlit jinak než poukazem na jejich přírodní původ. Příčiny sociálního jednání velkých sociálních skupin a tříd nelze z těchto pozic objasnit. Vždyť třídy sjednocují individua, která disponují nejrůznějšími psychickými rysy, což však těmto individuím nebrání, aby v určitých historických momentech jednala solidárně.

Základem koncepce sociálního jednání, vypracované Paretem, bylo určité pojetí člověka. Pareto zdůrazňoval nelogickou, iracionální přirozenost individua, a tvrdil, že jednání člověka nikdy nejsou tím, čím se jemu samotnému zdají být. Specifičnost člověka není v rozumu, ale ve schopnosti používat rozum k maskování svých „nelogických“ jednání pomocí zdánlivě logických teorií a argumentů. Pareto napsal, že člověk, na rozdíl od zvířete, „je schopen myslet, a proto zakrývá své instinkty a city“. Právě proto, že všichni lidé jsou jak citovými, tak rozumovými bytostmi, vzniká problém vzájemného vztahu citů a rozumu, citů a ideologií. Pareto připisoval bez váhání prvenství citům, neboť je považoval za pravé hybné síly lidských dějin. Historické zákonitosti redukuje na zákonitosti iracionálního psychického života jednotlivých individuí, a ideologie nazývá „jazyky citů“.

Tím, že za rozhodující faktor dynamiky sociálního systému považoval Pareto emoce, postavil tento systém na biologický základ, neboli psychiku člověka, jeho rysy a zvláštnosti vysvětloval mimo sociálně ekonomický kontext a nezávisle na něm. I když samotný přístup ke společnosti jako k systému byl správný, nemohl princip mechanické rovnováhy, mechanické vzájemné souvislosti prvků fungování společnosti jako celku uspokojivě vysvětlit.

Idea funkcionální závislosti, chápaná odtrženě od principu sociálního determinismu, která měla tento princip nahradit, jako vysvětlující princip zklamala. Aby objevil zdroj pohybu systému, musel Pareto zaujmout pozice biologismu a psychologismu, tj. hledat zdroj sociálního života v psychických tendencích a predispozicích lidí, a to takových, jež nijak nesouvisely s výrobně ekonomickou činností byly zvoleny zcela svévolně.

4. Psychologický redukcionismus

Když Pareto učinil emocionální sféru lidské činnosti hlavním článkem svého sociologického systému, vyslovil výhradu, že ne všechny city zaslouží sociologovu pozornost, ale pouze takové, které se projevují v určitém druhu jednání, což je umožňuje přesně klasifikovat. City jsou neměnné, stabilní, a proto jsou těmi prvky sociálního systému, které „determinují sociální rovnováhu“.I) Italský sociolog dal těmto prvkům neobvyklý a těžko přeložitelný název „rezidua“ (residui), což v jazyce chemických věd znamená „zbytky“ či „usazeniny“, čímž chtěl zdůraznit jejich stabilitu, schopnost „zbýt“ poté, kdy jsou ze sociálního jednání odečteny všechny racionální důvody.

„Rezidua“ jako základ citů, emocí, vášní, instinktů, psychických stavů a predispozic jsou podle Pareta vrozená, přirozená a vnější podmínky na ně nemají vliv. Jsou to vnitřní biologické impulsy, jež determinují sociální jednání člověka. Šesti hlavními třídami „reziduí“, rozdělenými do mnoha dalších podskupin, se Pareto pokusil vysvětlit všechny nespočetné varianty lidského jednání. Historická jednání ještě více schematizovala zdůraznil v nich hlavní úlohu dvou prvních tříd „reziduí“.

První třída zahrnuje „rezidua“ nazvaná „kombinační instinkt“, který prý je základem všech sociálních změn. Jde o vnitřní psychologickou tendenci člověka hromadit, různě přemísťovat a kombinovat věci, zčásti proto, že mu to přináší uspokojení, a zčásti proto, že se hromadění a kombinování těžko brání. Druhou třídou jsou „rezidua“ „stálosti“, vyjadřující tendenci udržovat a uchovávat vazby, které už jednou vytvořily. Tento konzervativní cit je základem odporu vůči jakýmkoli přeměnám a změnám. Do dalších tříd „reziduí“ zařadil Pareto snahu člověka projevovat svoje city ve společenských činnostech a jednáních, city sociálnosti, vlastnictví a konečně pohlavní instinkt.

V závěrečných částech „Traktátu o obecné sociologii“ se Pareto pokusil pomocí teorie „reziduí“ vysvětlit evropské dějiny, a to tak, že je znázornil jako konflikt „reziduí“ první a druhé třídy, tj. instinktu změn a konzervatismu, novátorství a zpátečnictví. „Nelogická“ jednání, k nimž dochází na základě „reziduí“, chápal jako hlavní buňku společenského života, která determinuje cyklické změny a návraty v dějinách.

Nejasnost pojmu „reziduum“, jeho komplexnost, množství termínů, jež obsahuje (například „city“, „instinkty“, „projevy citů v jednání“) i dualistická subjekt-objektová podstata tohoto pojmu (psychologická i sociální) při jeho výkladu způsobily, že se nestal součástí slovníku západní sociologické vědy.

Iracionalismus paretovské koncepce měl hluboké gnozeologické a sociální kořeny. Jeho reálným základem byla krize pozitivistického racionalistického modelu člověka. Zdůrazňování rozhodující úlohy iracionálních psychických sil zároveň souviselo s hlubokým společenským pesimismem a se ztrátou víry v lidský rozum, který se zdiskreditoval v období sociální krize. Místo ideje rozumnosti všeho existujícího přichází idea jeho nerozumnosti a nelogičnosti. Idea racionality je nahrazena iracionalismem biopsychologického zabarvení. Paretova sociologická koncepce je jasným svědectvím toho, že nelze vytvořit vědeckou teorii osobnosti a sociálního jednání bez adekvátního pochopení společnosti.

Přesvědčení o rozhodující úloze „reziduí“ bylo zdrojem paretovského politického novomachiavelismu. Pareto napsal, že „umění vládnout je uměním těžit z emocí a neztrácet energii v marných pokusech emoce ničit. Jediným výsledkem takových pokusů bývá často pouze posílení emocí.“

Protože dospěl k názoru, že lidské psychiky, vyvodil z nich Pareto svou teorii ideologie, sociální stratifikace a střídání vládnoucích elit.

5. Koncepce ideologie

Paretův zájem o teorii ideologie, která je integrální složkou jeho sociologického systému, nebyl náhodný. Rozčarování z politiky ..buržoazních liberálních stran, neschopných účinného jednání a utápějících se v intrikách a v boji o moc, vyvolalo sociologův značně negativní poměr k demagogické vychytralosti a úskokům panujících sociálně politických skupin, jejichž podstatu správně viděl v jejich snaze zamaskovat své špinavé politické cíle. Zároveň růst popularity marxismu v Itálii, který se stal podle Paretových slov „novým evangeliem“ z) lepší části italské mládeže, ho přesvědčoval o síle a společenském významu ideologie a stimuloval jeho hledání často skrytých příčin jejího rozšíření a vlivu na sociální život. Aniž by opustil pozice obhajoby buržoazního řádu, pokusil se Pareto vysvětlit podstatu, zvláštnosti a sociální funkce ideologie v současném světě.

Pseudologické úvahy, plané krasořečnění, lživé argumenty a falešná ospravedlnění jsou produktem „myšlenkového hladu, zakoušeného lidskou bytostí“.~) Potřeba pseudologických teorií, ospravedlňujících sociální jednání, v nichž prostředky, navrhované k dosažení cílů, objektivně logicky s těmito cíli nesouvisejí, se projevuje ve vytváření teologických učení, etických a politických doktrín, které zakrývají pravou podstatu náboženství, morálky a politiky. Sociální věda proto musí odhalovat základ těchto učení, tj. emoce, jež je podmiňují. Ideologie jsou podle Pareta čistě slovní roušky, obratná demagogická chytráctví, která dostávají teoretickou formu, aby byl zamaskován nelogický charakter jednání. Ideologie jsou vytvářeny proto, aby byly zakryty právě hybné motivy jednání, které koření v iracionálních vrstvách lidské psychiky. Ideologické koncepce, víry a teorie označil Pareto termínem „derivate“, což znamená „odvozeniny“; čímž zdůraznil, že ve srovnání s city jsou druhotné a odvozené.

Italský sociolog rozpracoval klasifikaci derivací a rozdělil je do čtyř tříd. První třídu tvoří tvrzení, předkládaná jako absolutní pravdy, - axiomy či dogmata. Druhou třídou jsou nekompetentní soudy -zdůvodňované tím; že se odvolávají na autoritu. Třetí třídu tvoří apelace na všeobecně přijaté principy a city. Zdůvodnění tohoto druhu je často založeno na citech jednajících osoby, která disponuje určitým „reziduem“, ale je prezentováno jako shoda s city „všech lidí“, „většiny“ nebo „všech lidí, kteří si váží sami sebe“. Poslední, čtvrtou třídu derivací tvoří čistě slovní důvody, „verbální důkazy“, výrazy, jež nemají žádný objektivní ekvivalent. Takový ráz mají známá formálně logická sofismata. Tento druh derivací, používaný zpravidla řečníky, je zvláště působivý, neboť pomocí dovedně použitých obrátů probouzí v posluchačích potřebné city, a to tak obratně, že to sami posluchači ani nepostřehnou. Tyto derivate jsou vysoce hodnoceny v politice a v soudním řízení. Patří mezi ně i prosté žonglování se slovy a používání běžných trefných slovíček a obrátů.

Pareto se domníval, že falešné slovní výtvořiny, derivace, ideologie a náboženství se jen stěží dají přesně vědecky analyzovat. Přesto se však pokusil najít způsob, jak ideologické jevy objasnit. Tvrdil, že není správné považovat tyto, pseudologické konstrukce prostě za absurdní a patologické nebo v nich vidět plody fantazie, vytvořené kastou kněží ke klamání mas. Pareto kladl derivace (ideologie) proti pravdě a zdůrazňoval, že jejich logická neprůkaznost vůbec nezmenšuje jejich sociální význam, jejich hodnotu pro celou společnost i pro jednotlivé jednající osoby. „Fakta jasně dokazují," napsal, „že mytologie neodpovídají skutečnosti, a přesto mají velký sociální význam." Je třeba poznamenat, že některé Paretovy postřehy byly výstižné. Zdůrazňoval například aktivní úlohu ideologií ve společnosti, jejich mobilizující sílu: „Obecně lze říci, že derivace nejsou akceptovány hlavně, proto, že někoho přesvědčují, ale proto, že jasně vyjadřují ideje, které lidé už měli v neuvědomělé podobě. Tato skutečnost hraje vždy nejdůležitější úlohu. Pokud derivace byla přijata, dodala sílu a agresivitu příslušným emocím, které nyní našly možnost, jak se projevit." V souvislosti s odhalováním mechanismu manipulace masovým vědomím Pareto napsal: „Je důležité disponovat jednoduchou derivací, kterou je ochoten akceptovat každý, i ten největší nevzdělanec, a pak ji znovu a znovu opakovat." Pareto zdůrazňoval úlohu neuvědomovaných prvků lidské psychiky, přičemž formuloval některé ideje psychologie nevědomí, i když Freudovy práce neznal.

Tím, že odtrhl problém „nelogického" jednání od společenské praxe, stavěl se však Pareto na relativistické pozice. Podle jeho názoru není principiální rozdíl mezi argumentací pohanů, křesťanů, stoupců pokroku, humanismu, společenské solidarity, demokracie apod. Všechny tyto teorie se vyznačují tím, že v nich emoce převládají nad fakty a z vědeckého hlediska nemají žádnou hodnotu. Italský sociolog popíral, že se ideologie mezi sebou podstatně liší, a to třeba tím, že vznikají na různých vývojových úrovních společnosti a že v různé míře obsahují prvky pravdy a mytologie. Nepřihlížel ani k tomu, že různé formy společenského vědomí odrážejí různé stránky společenského bytí. Historická konkretizace problému chyběla i tehdy, když Pareto srovnával vědeckou hodnotu současně existujících ideologií. Podle Pareta se ideologie mění pouze formálně, nahrazuje jeden systém argumentace jiným, jedny slovní formulace jinými, pružnějšími a vytríbenějšími. Pareto v podstatě uzavíral problém ideologií do úzkých hranic individuální psychiky a odtrhoval ho od reálných dějin a od třídního boje, v němž se vlastně ideologie vyvíjejí.

Logickým důsledkem Paretových úvah byla teze, že existují jednotlivá individua, která se od emocí deformujících obraz skutečnosti mohou osvobodit. „Zkušenost ukazuje," napsal tento italský sociolog, „že individuum se může při vědeckém zkoumání jaksí rozdvout a do určité míry se od svých emocí, předsudků a věr osvobodit." Takto podle Pareta postupují géniové. Podléhání emocím a předsudkům je úděl obyčejných lidí s malým nadáním. Géniové „právě díky svým přednostem se povznášejí nad každodennost a distancují se od mas... a méně podléhají panujícím vírám, idejím a citům". Uvedený výrok svědčí o tom, že přes iracionalismus své teorie se Pareto vůbec neosvobodil od iluzí pozitivistického racionalismu. Podle jeho koncepce jsou géniové, vůdcové a vůbec vynikající osobnosti

nositeli rozumu, zatímco masy jsou schopny řídit se pouze neuvědomovanými emocemi a vášněmi.

Je charakteristické, že se Pareto pokusil rozlišit úkoly logika a sociologa. „Když logik objeví chybu v závěru, sofizma je odhaleno a jeho práce je skončena. A právě zde začíná práce sociologa, který musí zjistit, proč vůbec nepravdivé argumenty mnozí lidé akceptují, proč tato sofistika přesvědčuje... Logika zkoumá, proč je závěr chybný, sociologie zjišťuje, proč se tento závěr šíří.“ Paretova odpověď na tuto otázku však není vůbec sociologická: „Tvrzení jsou akceptována a získávají prestiž proto, že v posluchačích probouzejí různé emoce, jež získávají status ‚důkazů‘. Tvrzení přesvědčují proto, že jsou vyslovována učeným, sentenčním tónem, velmi přesvědčivě, vytríbeným literárním jazykem.“

Ve všeobecné rovnováze sociálních faktorů jsou derivace podle Pareta odvozené a závislé. U Pareta se projevuje tendence nepovažovat za společenskou základnu sociálně ekonomické vztahy, ale souhrn „reziduí“, zájmů a sociální heterogenitu, která s nimi souvisí. Pareto nadšeně odhaluje a demystifikuje různé derivace. Tvrdí, že právní teorie nejsou zdůvodněním skutečné aplikace zákonů, ale pouze používáním nepravdivých argumentů k dosažení výhodných cílů. Morální derivace slouží k zakrývání amorálních cílů, náboženské derivace skrývají nízké city, vlastní prý všem dobám a národům.

Na Paretově demaskátorství je patrný vliv Marxova boje s idealistickými ideologickými koncepcemi deformujícími skutečnost. Pozitivní, marxistické řešení problémů společenského vědomí je však pro Pareta nepřijatelné. Vysvětlit, jaké jsou příčiny zkreslování skutečnosti nevědeckou ideologií, a konkrétně historicky analyzovat její obsah, tj. odhalit její gnozeologické a třídní kořeny, je z Paretových teoretických pozic zcela nemožné. Pojem derivaci prozrazoval svou nepřekonatelnou omezenost, neboli derivace obsahují pouze ty city, jejichž výrazem jsou. A neměnná „rezidua“ nemohou vysvětlit proměny ideologii, ani odhalit jejich obsah.

Situaci nezachrání ani to, je-li ideologie interpretována jako pseudologické zdůvodnění ukončeného nebo probíhajícího jednání, této základní buňky společenského života. Vždyť samotné sociální jednání Pareto vykládal výlučně psychologicky, jako v podstatě iracionální. Mají-li ideologie pseudoracionální charakter a jsou-li jimi formulované motivy mimorozumové, jaké faktory pak můžeme označit za kauzálně působící? V jaké oblasti je máme hledat? K. Marx a B. Engels je hledali v podmínkách společenského života individui, když ukazovali, „jak akce pokaždé vyvěrala z přímých materiálních podnětů, a ne z provázejících jí frázi, jak naopak politické a právníké fráze vyrůstaly z materiálních podnětů, stejně Jako politická akce a její výsledky“. Pareto tedy hledal zdroje ideologických jevů v psychice jednotlivého izolovaného individua, chápaného mimohistoricky a abstraktně. Reálné společenské síly, determinující pozici individua v masových společenských hnutích, a masová jednání ho vůbec nezajímala. Ze zorného pole italského sociologa se úplně vytratila třídní struktura společnosti, zájmy a snahy různých společenských sil, které jsou v důsledku svého objektivního společenského postavení schopny více nebo méně důsledně vycházet ve svém jednání z vědeckého poznání. Protože Pareto nepřístupoval k ideologickým jevům třídně historicky, jsou jeho názory

jednostranné a omezené. Nakonec se ukázalo, že i on sám je v zajetí „klamného vědomí“, v jehož diagnostice viděl své poslání. Vždyť vedle požadavků logickognozeologického charakteru, o nichž Pareto hovořil, obsahuje vědecká teorie a metodologie společenských věd nevyhnutelně i sociologickou analýzu sociální skutečnosti z pozic určitých třídních zájmů. Formalistická jednostrannost metodologie a psychologický redukcionismus způsobily, že Paretova koncepce ideologie je neadekvátní.

6. Koncepce koloběhu elit

Podstatným prvkem sociálního systému je podle Pareta sociální heterogenita, která je předurčena odvěkou psychologickou nerovností individuí. Zvláštnost určité sociální skupiny je dána přirozenými schopnostmi a nadáním jejích členů, a ty zase určují společenské postavení skupiny na společenském žebříčku. Ty, kteří mají „nejvyšší index ve své oblasti činnosti, nazveme elitou“ napsal Pareto. Elita je vybraná část obyvatelstva, zatímco jeho zbývající část se pouze „přizpůsobuje podnětům, které od ní přicházejí“. Samotná elita se dělí na dvě části, z nichž jedna se přímo nebo zprostředkovaně podílí na řízení společnosti („vládnoucí elita“ či „vládnoucí třída“), a druhá se na řízení nepodílí, ale vyniká v umělecké nebo vědecké oblasti („nevládnoucí elita“)

Elita a neelita tvoří tedy vyšší a nižší vrstvu společnosti. Nejnadanější představitelé nižší vrstvy „stoupají vzhůru“ a doplňují řady vládnoucí elity, jejíž členové naopak prodělávají degradaci, „klesají dolů“, mezi masy. Dochází k cirkulaci neboli koloběhu elit, tj. k vzájemnému působení příslušníků heterogenní společnosti, kterou Pareto znázorňuje jako pyramidu, na jejímž vrcholu je elita.

Elita je charakterizována vysokým stupněm sebeovládání a prozíravosti, uměním vidět slabá a nejcitlivější místa u druhých a využívat je ve svůj prospěch, zatímco masy jsou zpravidla ovládány emocemi a předsudky. To zdůvodňuje „rozdělení společnosti na dvě části. Ty, u kterých převládají znalosti, řídí ty, u kterých převládají city, takže koneckonců je jejich jednání energické a rozumně orientované“.

Pareto poukazuje na dvě hlavní přednosti řídicích, tj. umění přesvědčovat pomocí manipulace lidskými city a umění používat sílu tam, kde je to nutné. Tyto dvě schopnosti se vzájemně vylučují. Vlády vládnou buď tak, že používají sílu, nebo pomocí kompromisů a přesvědčování. „Souhlas a síla jsou nástroji řízení v celých dějinách.“

Pareto rozvíjí myšlenku, že masy jsou řízeny manipulací s jejich city pomocí idejí, které podřizují masy zájmům vládnoucích tříd. „Politika vlády je tím efektivnější, čím úspěšněji vláda využívá emoci.“ Dovedná aplikace tohoto principu může podle Pareta vysvětlit jakýkoli politický úspěch. Během politických dějin se však rychle ukazuje, že pouze přesvědčovací metody nestačí, aby vládnoucí třída udržela moc. Tato třída musí umět v pravý čas použít sílu. Paretova usvědčující kritika je proto zaměřena proti „sentimentálním“ ideologiím liberalismu s jejich hlásáním humanity, kompromisů apod. Není-li vládnoucí elita schopná použít sílu, upadá a musí ustoupit jiné elitě, která je rozhodnější a schopnější použít násilí. „Dějiny jsou hřbitovem aristokracie.“ Klíč k vysvětlení vzestupu a pádu vládnoucích

tříd, k jejich povýšení a úpadku, je podle Pareta ve vzájemně se vylučujícím charakteru dvou typů vládnutí.

Mechanismem, jehož prostřednictvím se vládnoucí elita v dobách míru obnovuje, je sociální mobilita. Čím je vládnoucí třída „otevřenější“, tím pevnější je její „zdraví“, tím schopnější je uchovat svoje panství. Čím je uzavřenější, tím silnější je tendence k úpadku. „Vládnoucí třída se obnovuje nejen početně, ale také, což je mnohem důležitější, kvalitativně, tím, že doplňuje svoje řady příslušníky nižších tříd. Ti si přinášejí energii a proporce ‚reziduí‘, nezbytné pro udržení moci. Vládnoucí třída se obnovuje také tím, že ztrácí své nejvíce zdemoralizované členy.“

Kromě zcela uzavřené elity, která se stává kastou, prochází vládnoucí elita neustálou pomalou transformací. Probíhá-li cirkulace elit příliš pomalu, hromadí se ve vyšších vrstvách prvky zosobňující bezmocnost, demoralizaci a úpadek. Tyto vrstvy ztrácejí psychické kvality, zajišťující jejich elitní postavení, a ustupují před hutností použít násilí. Mezi nižšími vrstvami pak roste počet individuí, která disponují vlastnostmi nutnými pro řízení společnosti. Tato individua mohou násilně uchvátit moc. Nová vládnoucí třída se však zase postupně mění v třídu bezmocnou, zahrávající, a ztrácí schopnost řídit. Může opět zesílit buď tím, že čerpá síly z nižších tříd, nebo tím, že fyzicky likviduje zdemoralizované členy elity, kteří se stali nepotřebnými. Jestliže se přes tato opatření v nižších třídách hromadí individua, jež svými přednostmi převyšují vyšší třídy, nastává epocha revoluce, jejíž smysl podle Pareta spočívá v obnově složení vládnoucí elity, v doplnění psychických sil nutných k řízení, a tím v restauraci společenské rovnováhy.

Cykly rozkvětu a úpadku, vzestupu a pádu elity jsou podle Pareta nevyhnutelné a nutné. Střídání, změna a směna elit je zákonem existence lidské společnosti. Co je však základem tohoto zákona? Paretovska teorie vychází z tvrzení, že ke koloběhu elit dochází proto, že se v nich střídají „rezidua“ první a druhé třídy. Každé elitě odpovídá určitý styl vlády. „Kombinační“ instinkt vede k použití přesvědčování a klamu, dovedných prostředků balamucení mas a jejich uvádění v omyl.

Instinkt „stálosti agregátů“ podmiňuje protikladné vlastnosti vládnoucích, kteří jsou agresivní, autoritářští, mají sklon k použití násilí a nedůvěřují manipulaci, manévrování a kompromisům. Žije-li první typ vládnoucích pouze současností, pak druhý typ je zaměřen do budoucnosti. Vládnoucí produkují ideály, a to světské i . a jejich cíle směřují do vzdálené budoucnosti. Obětování službě společnosti, podřízení individuálních zájmů zájmům , s kým, statečnost a důslednost při naplňování těchto ideálů, to charakteristické rysy osobnosti i duchovní hodnoty tohoto vládců.

Vládce, u nichž převládají „kombinační rezidua“, nazývá Pareto „liškami“, a ty, u nichž převládají „rezidua stálosti agregátů“, „Ivy“. „Lišky“ jsou symbolem lstivosti, záludnosti a věrolomnosti, „Ivy“ symbolem síly, houževnatosti, nesmiřitelnosti a odvahy. V oblasti hospodářské a finanční činnosti odpovídají „liškám“ a „Ivům“ typy „spekulantů“ a „rentiérů“. „Spekulant“ je podle Pareta prototypem byznysmena, obratného předáka, kombinátora a podnikatele usilujícího o zisk. Je ponořen do riskantních kombinací, nezná výčitky svědomí, domáhá se úspěchu za každou cenu. „Rentiér“ je jeho úplný opak. Je to nesmělý strádal, žijící z fixních příjmů,

bojící se udělat jakýkoli krok, aby neuškodil svému kapitálu a aby sám neupadl do neštěstí. Převládají-li ve společnosti „rentiéři“, svědčí to o její stabilizaci, která posléze začíná zahrnovat. Převaha „spekulantů“ předurčuje rozvoj sociálního i ekonomického života.

Střídání ekonomických a politických cyklů souvisí v Paretově koncepci sociální rovnováhy s cykly duchovní, tj. intelektuální, náboženské, umělecké apod. produkce. Dochází zde k rytmické směně období víry a skepticismu, jejichž základem jsou koneckonců „rezidua“ první a druhé třídy. Sílí-li v psychice individuí „rezidua“ první třídy a oslabují-li se příslušně „rezidua“ druhé třídy, mění se proporce „reziduí“ v určitých sociálních skupinách. Takové skupiny jsou nespokojeny se skutečností, která je obklopuje, mají kritický vztah k existujícímu pořádku a k panujícím hodnotám. Snaží se vytvořit vlastní vědecky zdůvodněné a logicky uspořádané teorie a programy, což považují za uvolnění cesty rozumu a osvobození od předsudků. Když však tyto pseudointelektuální teorie zvítězí, ve společnosti nutně vznikne protikladný proud duchovního života. Individua, u nichž se posílily pocity „stálosti agregátů“, kritizují zdánlivou logičnost a rozumnost nových teorií a nacházejí v nich chyby a rozpory. Tak vznikají protiintelektuální, intuitivistické a mystické teorie, které postupně vytlačují pozitivismus a racionalismus.

Teorii „koloběhu elit“, podobně jako teorii společenské aktivity, nebudoval Pareto na základě analýzy společenských vztahů a sociálních institucí, ale na základě zkoumání vrozených biopsychických vlastností individuí. V jeho koncepci moci jsou prvotní rysy osobnosti vládců, jimiž disponovali ještě dříve, než zaujali elitární postavení ve společnosti. Pareto se pokusil vytyčit otázku vztahu biologické a sociální diference a domníval se, že buržoazní ekonomika v podmínkách příznivých jejímu rozvoji vytváří prostor k tomu, aby se nejlepší reprezentanti společnosti svobodně dostávali na její vrchol a aby se její struktura reprodukovala v souladu s biopsychickými vlastnostmi individuí: Italský sociolog nepředpokládal, že disponování osobními vlastnostmi nutnými pro řízení je pouze jedna z podmínek vzniku instituce panství, a to nikoli podmínka hlavní a rozhodující. Ve skutečnosti je buržoazní konkurence regulována institucí kapitalistického soukromého vlastnictví. Individua vstupují do boje tehdy, kdy už jsou začleněna do určitého systému společenských vztahů a kdy už disponují výsadami, podmíněnými postavením, které ve společnosti zaujímají. Hlavním faktorem politického úspěchu a výběru „nejlepších“ ze všech pretendentů na moc je síla těch politických tříd a skupin, které za těmito pretendenty stojí.

Politické, ideologické a ekonomické změny ve společnosti nejsou prostým důsledkem změn v osobním složení vládnoucí menšiny, jak se domníval Pareto. „Cirkulace elit“ ve skutečnosti vyjadřuje hluboké společenské procesy především sociálně ekonomického charakteru. K politickým změnám dochází tehdy, když vládnoucí skupiny nejsou schopny vyřešit sociálně ekonomické problémy, vznikající v průběhu společenské praxe, a jsou nuceny utéci se k politickému manévrování.

Paretovy úvahy o fungování elit nebyly založeny na analýze reálných masových společenských sil a nebyly konkretizovány v souladu s jednotlivými historickými epochami, ale soustřeďovaly pozornost na vnější

formální shody různých typů vlády, zahrnovaných pod obecné schéma. Pareto absolutizoval obecné rysy fungování mocenských elit v antagonistické společnosti a nepřihlížel k tomu, že různá historická období kladou těm, kteří jsou u moci, různé požadavky, jejichž vlivem se vládnoucí skupiny, formující se na základě proměnlivých kritérií, diferencují a rozvrstvějí. Vysvětlit, proč k mu dochází, lze pouze z pozic dialektickomaterialistické analýzy třídního dělení společnosti, jež determinuje příslušné zvláštnosti a rysy státních forem a mechanismů.

Italský sociolog vytvořil obraz dějin, odpuzující svým cynismem, plný násilí, afér, zločinů, palácových spiknutí a rvaček pretendentů moci. Humanismus je v těchto podmínkách pouze předsudek nebo ideologie sebeponížení. Budoucnost patří politikům, kteří nemají svědomí a kteří nepřemýšlejí o společenských důsledcích svých činů, jen když vedou k žádoucímu cíli. Společenskou rovnováhu může zajistit pouze taková elita, která dokáže využívat moci ve svůj prospěch, která se neštítí žádných prostředků a neustále sleduje pouze své vlastní zájmy. „Účel světí prostředky“ opakoval Pareto Machiavelliho aforismus, přičemž hodnotil Machiavelliho mnohem výše než kteréhokoli ze soudobých autorů.

Paretova společenskohistorická koncepce je hluboce pesimistická. Dějiny jsou v Paretovy představě odsouzeny k věčně se opakujícím cyklům, v jejichž střídání není možné najít žádný pokrok. Vzestupná část křivky není ničím víc než „příčinou“ či podmínkou její sestupné části.

Jak správně poznamenal jeden z badatelů Paretova díla, Paretův pesimismus nemůže být vysvětlován melancholickým temperamentem tohoto autora.) Tento pesimismus je důsledek zhroucení politických ideálů určité části buržoazie, její nenávisti k pokroku a demokracii. Paretovým programovým postojem se stal historický pesimismus přerůstající v politickou ideologii konzervatismu, který idealizuje násilí.

7. Pareto v historické perspektivě

Paretův „Traktát o obecné sociologii“ vyšel za první světové imperialistické války a nenašel v Itálii příslušného „sociologického“ čtenáře. Ve Francii vládla Durkheimova škola, která zastávala úplně jiné teoretické pozice. Fakt, že fašisté prohlásili Pareta za svého duchovního otce, odrazilo později od tohoto autora liberálně naladěné kruhy.

Uznání se dostalo italskému sociologovi v Americe. Počátkem třicátých let organizoval známý biochemik Lawrence Henderson na Harvardské univerzitě seminář ke studiu Paretových koncepcí, jehož se účastnili takoví později proslulí sociologové, jako je Talcott Parsons, Robert Merton, George Homans, William Whyte, Clyde Kluckhohn aj. Roku 1935 vyšel „Traktát o obecné sociologii“ v angličtině, přičemž, jak poznamenal L. Coser, byly Paretovy práce čteny jako „buržoazní odpověď Marxovi nebo jako jeho konzervativní funkcionalistický ekvivalent“.

Sociologové „levicovějších“ politických názorů Pareta ostře kritizovali za politický machiavelismus, fašismus a nmoderní způsob myšlení. E. Bogardus a F. House napsali, že základní Paretovy myšlenky mnohem dříve a lépe vyslovil Darwin, James a Sumner. Monografie o Paretovi, napsané Hendersonem, Homansem a Curtisem, a zejména Parsonsem, však vykonaly své. Hlavní představitel strukturního funkcionalismu považoval Pareta za

jednoho z nejvýznamnějších reprezentantů sociálních věd a prohlásil, že v „Traktátu o obecné sociologii“ „není nic podstatného, a to jak z hlediska metodologického, tak i teoretického, co... by mělo být zavrženo“.

Představitelé strukturního funkcionalismu akceptovali a přepracovali paretovskou teorii sociálního jednání i koncepci společnosti jako rovnovážného systému. Paretův pojem rovnováhy (equilibrium) zaujal ve strukturně funkcionální analýze významné místo jako jeden z jejích základních pojmů a východisek zkoumání. Paretofský systémový přístup ke společnosti přispěl k rozvoji sociologické tradice, podle níž byly za hlavní problémy považovány otázky stability sociálního systému. Strukturní funkcionalisté považovali za Paretovu zásluhu i to, že odmítal jednoduchý, přímočarý kauzální vztah a dával přednost souhrnu proměnných, které na sebe vzájemně funkcionálně působí. Ideu vzájemného působení orientoval Pareto proti koncepci sociálního determinismu. Tato idea dobře zapadala do kontextu teoretického bádání buržoazního sociologického myšlení. Stejně vysoko hodnotí Paretův příspěvek k ekonomické teorii buržoazní ekonomové, kteří Pareta považují za jednoho ze zakladatelů současné politické ekonomie.

Sám Pareto považoval za svůj největší přínos do sociálního myšlení teorii „reziduí“ a derivací. Iracionalistická koncepce osobnosti, integrovaná do koncepce „nelogického“ jednání, vytyčovala v obecných rysech otázky psychologie nevědomí. To se odráží i v současné buržoazní sociální psychologii v pojetí takových jevů, jako je zvrácené vědomí, mechanismus racionalizace, fungování předsudků, autoritářská osobnost spod.

Mezi současnými západními politology je velmi populární paretofská koncepce ideologie. Pojetí ideologií jako falešných teoretických konstrukcí, které mají maskovat a racionalizovat předsudky a emoce, zdůrazňuje důležitou sociální úlohu systémů věr. Teze, že se člověk řídí emocionálně zabarvenými vírami, aniž by uvažoval o jejich pravdivosti či nepravdivosti, se v teorii i metodách buržoazní propagandy široce používá.

Snad největší pozornost z paretofského sociologického systému vyvolala teorie elit, která se stala východiskem pro četné výzkumy mocenských mechanismů, a to z nejrůznějších teoretických pozic.²⁾ Tato teorie, pojatá v kontextu všech Paretofských teoretických názorů, dovoluje považovat jejího autora za proroka politických režimů fašistického typu. Ai si to Pareto přál či nepřál, jeho díla jsou odrazem krizových tendencí společenského života západní Evropy, jejichž vývoj vedl k fašismu. Soustředěný zájem o problémy politického boje, idea biologického výběru vládnoucí elity, zdůvodnění použití hrubé síly popírající zákonnost, kritika iracionalistického přístupu k politice a zdůrazňování významu iracionálních slepých emocí, to vše odpovídá idejím, které se staly základem slátanin oficiálních fašistických teoretiků.